Jan Arsbjerg Petersen, gymdansk.dk

Definition af dokumentarfilm

I sin bog *Introduction to documentary* (2010) definerer Bill Nichols dokumentaren som genre og beskriver seks typer af dokumentarfilmgenrer. I sin teori stiller Bill Nichols dokumentarfilm op som en modsætning til som spillefilm, og det er med afsæt i deres forskelligheder, at han definerer dokumentarfilmgenren. I fri oversættelse lyder hans definition således: "*Dokumentarfilm taler om virkelige begivenheder og situationer, hvori mennesker, som fremstår over for os som værende dem selv, indgår i fortællinger, der fremstiller et plausibelt forslag eller perspektiv på de situationer, begivenheder og mennesker, som filmen portrætterer. Instruktørens point of view former fortællingen, så den udgør én måde at se den historiske verden direkte på og ikke som en allegorisk fiktion.*"

Denne definition kræver en uddybning, og Bill Nichols danner sin definition ud fra tre elementer, der er essentielle for dokumentarfilm - og som alle peger på, at dokumentarfilm står i et særligt forhold til virkeligheden i modsætning til spillefilm.

1. Dokumentarfilm handler om virkeligheden. De handler om noget, som faktisk har fundet sted
2. Dokumentarfilm handler om virkelige mennesker
3. Dokumentarfilm er fortællinger om, hvad der sker i den virkelige verden

Disse tre elementer vil blive udfoldet i det følgende.

1. Dokumentarfilm handler om virkeligheden
Dokumentarfilm handler om den virkelige verden. Dokumentarfilm tager fat i virkelige hændelser og begivenheder og behandler dem. Dokumentarfilm gør brug af fakta, som kan verificeres - der er således en sandhed i dokumentarfilm. Bill Nichols mener, at

den væsentligste forskel på dokumentarfilms og spillefilms forhold til virkeligheden er, at spillefilm er *allegoriske*, og med det mener han, at spillefilm skaber en fiktiv verden, der står i stedet for den virkelige verden, hvorimod dokumentarfilm handler om den virkelige verden. Dokumentarfilm er bygget op af billeder fra den virkelige verden med virkelige mennesker og handlinger, der har fundet sted i virkeligheden, hvorimod spillefilm fremviser karakterer og handlinger, der er opdigtet med det formål at fortælle en historie. Spillefilmens historie kan så fortælle noget om den virkelige verden, og det er netop herved, at Bill Nichols mener, at spillefilm bliver allegorier, fordi spillefilmen skal 'oversættes' for at handle om den virkelige verden. Dokumentaren anvender verificerbare beviser og fakta for at underbygge sin karakter af dokumentarfilm.

2. Dokumentarfilm handler om virkelige mennesker
Hvor spillefilm anvender skuespillere, der spiller en figur i en fiktiv verden, så er de personer, der træder frem i en dokumentarfilm, sig selv – de spiller ikke en rolle.

Bill Nichols er dog fuldt bevidst om, at folk ikke er helt den samme foran et kamera som uden for kameraets linse. Står man foran et kamera, vil man være bevidst om, at man bliver filmet, og derfor vil man også agere en smule anderledes, end hvis kameraet ikke filmede. Den problemstilling får Bill Nichols forklaret med, at den filmede i en dokumentarfilm ikke spiller en rolle, når kameraet er tændt. For ligesom man opfører sig forskelligt afhængig af, om man er på besøg hos sin svigerforældre, er sammen med sine venner i fodboldklubben eller er i skolen, så vil man også opføre sig på en særlig måde foran kameraet. Men denne særlige måde at opføre sig på er så blot en af de mange former for opførsel, man udfører afhængig af den kontekst, man befinder sig i, og det er ikke en rolle, hvor man spiller en anden end sig selv.

3. Dokumentarfilm fortæller historier om, hvad der sker i den virkelige verden
Dokumentarfilm fortæller os, hvad der leder op til begivenheder eller forandringer – hvad enten det er med fokus på et individs oplevelser eller på hele samfundet. Dokumentaren fortæller os om, hvordan forandringer finder sted, og hvem der står bag. Men hvis historie er det, vi følger? Er det den enkeltes egen historie, eller er det instruktørens udlægning af historien? Bill Nichols holder fast i, at såfremt dokumentaren fortæller en historie, så danner dokumentaren en *plausibel* repræsentation af, hvad der er sket: En dokumentarfilms handlingsforløb *kunne med sandsynlighed* være sket, som det vises i filmen, og det er i hvert fald ikke en fortolkning af, hvad der kunne være sket baseret på fantasi eller forestillingsevne. Bill Nichols holder således fast i, at dokumentarens historie er en *repræsentation* – den er ikke en fuldstændig gengivelse af, hvad der er sket, for historien vinkles afhængig af øjnene, der ser, og i dokumentarfilmen er historien envidere lagt ind i en filmfortællings plottanke. Men filmen er stadig tydeligt og stærkt

knyttet til virkeligheden.

Dokumentar- og spillefilm er i hver sin ende af et kontinuum. I den ene ende sammenfalder fortællingen med de virkelige begivenheder, situationer og personer, og i den modsatte ende er fortællingen et udtryk for instruktørens opfindsomhed alene. I dokumentarfilm er der noget af begge, men i forhold til spillefilm er der en større grad af sammenfald mellem filmen og de virkelige begivenheder, situationer og personer end ved spillefilm. Dokumentarfilm er således ikke en reproduktion af virkeligheden, men den er en *repræsentation* af den verden, vi alle er en del af. Den præsenterer et særligt syn på verden - et syn, som vi måske aldrig har været bevidste om før. Den har derfor en særlig vinkel på virkeligheden.

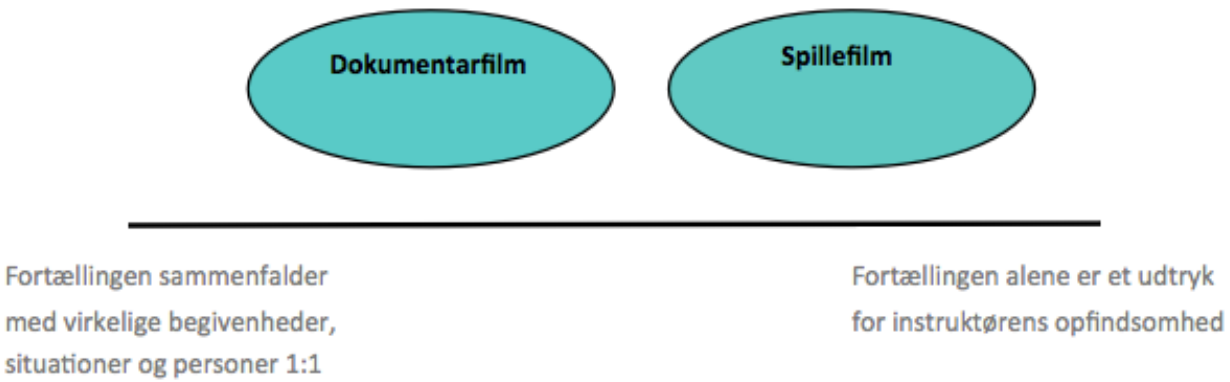

Nogle spillefilm bygger på faktuel viden og historiske begivenheder og situationer. Et eksempel er Steven Spielbergs *Schindler's Liste* (1993) som bygger på virkelige personer og hændelser. Men det er ikke en dokumentarfilm, fordi det ikke er en fortælling, hvor Oscar Schindler selv eller de folk, som han har reddet, fortæller om, hvad der skete, men er en historie instrueret af Steven Spielberg, hvor skuespillere spiller de forskellige karakterer. *Schindler's liste* fortæller os derfor ikke kun om Oscar Schindler, men bliver også en fortælling om, at der under alle rædselsregimer og forfærdeligheder er nogle gode mennesker.

En dokumentarfilm består af en række billeder og lydoptagelser sat sammen i scener og sekvenser, og som publikum forventer vi af billederne og lydsiden, at vi kan stole på, at de viser den virkelighed, der udspillede sig foran kameraet, da optagelserne fandt sted. Denne tillid er et helt centralt grundvilkår for dokumentarfilmen - og er også med til at adskille dokumentarfilm fra andre filmgenrer.

Et eksempel er tv-serien *Klovn*. Den trækker på klare referencer til virkeligheden, som er sande i den virkelige verden: Casper og Frank optræder med eget navn som netop Casper Christensen og Frank Hvam, og de har et firma, som blandt andet har produceret tv-serien *Langt fra Las Vegas*. Casper danner par med Iben Hjejle. En række

kendte - oftest mænd - optræder netop i egenskab af de personer, de er i virkeligheden, så på den måde er der elementer, der peger på en dokumentarfilms virkelighedstro gengivelse: Billedsiden og lydsiden understreger det virkelighedstro. Umiddelbart kan publikum stole på, at tv-serien viser, hvordan Franks og Caspers liv udleves i den virkelige verden. Men noget peger i den anden retning: De enkelte tv-afsnit er sat sammen omkring et plot og en fortælling, så de enkelte konflikter undervejs i den enkelte episode bliver kædet sammen. Frank Hvam tegner på Mia Lyhnes crocui-tegninger af Stefan, som Mia viser sig at have kysset med, og Frank ender med at blive rektaltundersøgt af den selvsamme Stefan i lufthavnen. Det bliver *for* iscenesat til, at publikum kan acceptere det som virkelighedstro. Men *Klovn* spiller netop på denne leg med det virkelige, men er altså ikke en dokumentarfilm.

DOKUMENTARFILMENS STEMME

Dokumentarfilm taler om den verden, vi alle færdes i, men de gør det med det formål at vise et fornyet og overbevisende perspektiv. *Dokumentarfilm har et særligt perspektiv på virkeligheden eller fremsætter et forslag til ændring af virkeligheden*. På den måde udtrykker dokumentarfilm instruktørens fortolkning af verden, og instruktøren anvender beviser til at underbygge sit forslag eller perspektiv. Dette forslag eller perspektiv kalder Bill Nichols for *filmens stemme.* Billedsiden og lydsiden fremstår som dokumentation - eller belæg - for perspektiv eller forslag, idet det er optagelser af virkelige hændelser, situationer og/eller personer. Det enkelte billede, som udgør belæg for filmens stemme, kunne man snildt forestille sig også være brugt som belæg i en anden film med en anden stemme. Derved peger Bill Nichols på, at dokumentarfilm er en kreativ behandling af optagelserne af virkeligheden og er derfor aldrig en gengivelse af virkeligheden 1:1. Optagelserne af virkeligheden bruges således til, at instrukturen kan fremsætte netop sin stemme. Og publikum møder dokumentarfilm med en forventning om netop at få et fornyet syn på virkeligheden eller lære noget nyt om virkeligheden.

Dokumentarfilmens stemme gør publikum bevidste om, at dokumentarfilmen ikke er en virkelighedstro gengivelse af virkeligheden 1:1, men er en bearbejdet udgave af virkeligheden, der udtrykker instruktørens syn på eller forslag til ændring af virkeligheden. Filmens stemme etableres ikke alene igennem billeder og lyd, som er optagelser af virkeligheden, og Bill Nichols opstiller en lang række af midler, som en instruktør kan anvende i etableringen af dokumentarens stemme:

1. Klipningen imellem billeder og også måden billeder og sekvenser sidestilles på
2. Billedbeskæring, billedperspektiv, belysning, kamerabevægelser
3. Synkron og asynkron lyd
4. Kompositionen - kronologisk eller rearrangerer filmede situationer for at understøtte stemme
5. Brugen af andre billeder, end dem instruktøren selv har stået bag (arkivfotos eller arkivoptagelser hentet andre steder fra)

6. Valg af dokumentarfilmsgenre

Denne oversigt viser, at et analysearbejde med filmiske virkemidler er nødvendigt for at afdække dokumentarfilmens stemme, og samtidig viser oversigten de muligheder, instruktøren har for at skabe filmens stemme og derved netop skabe en fremstilling af virkeligheden, som ikke er 1:1.

Redigeret 18. december 2025

Copyright Jan Aasbjerg Haugaard Petersen

Jan Aasbjerg Peterssen - gymdansk.dk